

Protohistorie: Enkele Bronstijdartikels samengevat

Laat-Neolithicum	LN	2850 – 2000
Vroege Bronstijd	EBA	2000 – 1800
Midden Bronstijd A	MBAa	1800 – 1500
Midden Bronstijd B	MBAb	1500 – 1100
Late Bronstijd	LBA	1100 – 800
Vroege IJzertijd	EIA	800 – 500

Artikels:

Fontijn 2002:

Fontijn, D., 2002: Sacrificial Landscapes. Cultural biographies of persons, objects and ‘natural’ places in the Bronze Age of the southern Netherlands, c. 2300-600 BC, proefschrift Universiteit Leiden, 13-36.

Drenth, Lohof 2005:

Drenth, E./E. Lohof, 2005: Heuvels voor de doden. Begruwing en grafritueel in bekertijd, vroege en midden-bronstijd, in: Louwe Kooijmans, L.P./P.W. van den Broeke/H. Fokkens/A. van Gijn (red.), Nederland in de Prehistorie, Amsterdam, 433-454.

Arnoldussen, Fontijn 2006:

Arnoldussen, S./D. Fontijn, 2006: Towards familiar landscapes? On the nature and origin of Middle Bronze Age landscapes in the Netherlands, Proceedings of the Prehistoric Society 72, 289-317.

Arnoldussen, Fokkens 2008: Arnoldussen, S./H. Fokkens, 2008: Bronze Age settlements in the Low Countries: an overview, in: Arnoldussen, S./H. Fokkens (ed.), Bronze Age Settlements in the Low Countries, Oxford, 17-40.

Fokkens, Arnoldussen 2008:

Fokkens, H./S. Arnoldussen, 2008: Towards new models, in: Arnoldussen, S./H. Fokkens (ed.), Bronze Age settlements in the Low Countries, Oxford, 1-16.

Bourgeois, Fontijn 2008:

Bourgeois, Q./D. Fontijn, 2008: Houses and barrows in the Low Countries, in: Arnoldussen, S./H. Fokkens (ed.), Bronze Age Settlements in the Low Countries, Oxford, 41-57.

Fontijn 2002 – Sacrificial Landscapes

Culturele biografieën van personen, objecten en 'natuurlijke' plaatsen in de Bronstijd (Z-NL; 2300-600 BC.)

2 Objectdeposities: onderscheid tss ritueel – profaan

Intro: 1e vraag: Was er een intentionele permanente metaaldepositie?

Wat volgt: Hoe werden 'rituele' depots herkend en waarom zouden ze bestaan hebben?

Bestaande visies brengen problemen mee ivm de interpretatie; er volgt een voorstel voor een aanpak om deze problemen te omzeilen.

Profane visie: 1 Verworfunde=depots zijn tijdelijke opslagplaatsen die vergeten of niet teruggevonden zijn
2 Versteckfunde=verbergen van kostbare materialen in tijden van sociale onrust

Belangrijk E: typonchronologische indelingen obv depots met veel objecten. Info over organisatie van de ambacht, metaalbewerking en handel.

Visie: scrap hordes komen voor in metaalarme gebieden → bestaan smeden in perifere gebieden
→ complexe organisatie vd handel

Kritiek op 1: Bronstijdgemeenschappen kunnen niet zo zorgeloos zijn geweest + voorkomen van depots uit specifieke chronologische fasen.

2: cultuur-historische nadruk op migraties als verklaring voor verandering (oa in materiële cultuur)

Kritiek op 2: depots vooral in ontoegankelijke locaties (onmogelijk om te recupereren)

Als vanzelfsprekende interpretatie: systematisch negeren van aanwijzingen.

vb: Voorhout depot. Gevonden in veenlaag + totaal onbekende objecten.

Reden: past in een vaststaande visie op bronstijdgemeenschappen. Concept: bronshandel is handel in zeer belangrijke goederen. Dus het vrijwillig opgeven van bronzen objecten is onlogisch.

Rituele visie: °N-Eu Worsaae. Votieoffers; begraven eigendommen van overledenen of objecten die na sjamanistisch praktijken gedeponeerd werden. Lijkt tegengesteld tov visie van Childe (Neolithische religieuze praktijken die geëvolueerd zijn naar meer wetenschappelijke- en ondernemerszin).

Onderscheid rituele – profane deposities. Debat: hoe empirisch een onderscheid maken?

Argumenten om rituele deposities te herkennen obv 2 criteria: context en inhoud.

Context: al dan niet terug te vinden (droog – nat)

Inhoud: objecttype, behandeling object, associaties binnen depot, rangschikking objecten

Conclusies hoe de verklaring door rituelen ontstond:

- Geen unanimiteit over indicatieve variabelen
- Stabiliteit van argumenten (sinds 19^e E geen ontwikkeling nieuwe argumenten)
- Indicaties dikwijls uit historische bronnen (Tacitus Germania); niet coherent. Kan gebruikt worden als ondersteunend bewijs indien betrouwbaar.

Levy: dmv etnografische analogieën selectieve deposities verklaren. Haar checklist voor het onderscheid wordt vaak gebruikt in hedendaagse studies. Ze reproduceert veronderstellingen die al veel langer bestonden; brengt geen nieuwe conclusies aan; deze redenering draagt niet bij tot het debat.

Sinds '70: depositie als vorm van **rituele consumptie**. Invloed van structuralistische Marxistische visies. Veronderstelling dat bronzen vooral prestigegoederen waren.

1. Kristiansen: objectdepositie heeft de functie om prestigewaarde te behouden; inflatie voorkomen. Levy: depositie als het verbeteren vd groepsolidariteit.
2. Bradley: kritiek op 1: basisprincipes van de kapitalistische markteconomie → anachronistisch. Wel depositie als competitieve consumptie (cfr potlach). Zeer onstabiel: gekenmerkt door een altemerend evenwicht tussen agenten. Het wedergeschenk is telkens hoger in waarde/prestige. Gregory: door objecten te offeren (deposities) wordt de spiraal doorbroken (geen wedergeschenk van de goden).

Visie kan de specifieke depositie-selecties niet verklaren. Concept vd ideologie v ritueel v Levy is fout: het mystificeert de werkelijke machtsverhoudingen.

→ **Marxistische wereldvisie** is niet toepasbaar op de niet-moderne gemeenschappen
Westerse hedendaagse rationaliteit ↔ Visie bronsstijdgemeenschappen.

De adoptie van rituele interpretaties bouwt nog steeds op de veronderstelling dat Bronstijdgedrag fundamenteel gestructureerd werd op een economische rationaliteit. Ritueel wordt gezien als economische irrationaliteit.

Niet-ritueel gedrag wordt gezien als zelfverklarende universele standaard. Ritueel is een toegevoegde categorie, alleen aanvaardbaar na een analyse van het bewijs. Dit denken is het product van een Post-Verlichtings-rationaliteit. Geloof in een onoverkomelijke vooruitgang naar een geavanceerde rationele, morele en technologische levenswijze.

Hoe werd ritueel een aanvaardbare interpretatie (met de veronderstelde economische rationaliteit)

1. Parallellen met Germaanse/ Keltische gemeenschappen in historische bronnen (maar dat zijn geen Bronstijdgemeenschappen)
2. Ritueel enkel in termen zien van zijn sociale functie. Durkheim: prehistorische religie is onbegrijpelijk voor ons. Slechts door de sociale functie te bestuderen kunnen we er nuttige informatie uit halen. Verklaart niet waarom de depositie selectief is.

De onlogische activiteit om zeldzame goederen opzettelijk te vernietigen leidt tot de interpretatie van depositie als rituele activiteit.

Problemen bij gebruik van het onderscheid voor de interpretatie van deposities

1. Was er een opzettelijke depositie die permanent moest zijn?
2. Was het een selectieve depositie?
3. Indien ja, waarom?
4. Leert het onderscheid maken ons veel over de prehistorische gemeenschap?

Problemen zijn van een **empirische**(1) en **epistemologische**(2) aard

1. De huidige verklaringsmethode reduceert de menselijke handelingen die weerspiegeld worden in de bronsdepositie tot het niveau van het irrationele en symbolische. Levy opteert voor een volledige dichotomie. Dit onderscheid hoeft niet noodzakelijk zo geweest te zijn voor de prehistorische gemeenschap. Concreet: uit geïdentificeerde rituele depots komen artefacten met duidelijke tekenen van een gebruiksleven. Dit geldt als bewijs dat er een belangrijke directe link moest geweest zijn tussen ritueel en dagelijks leven. Fontijn: ipv het ritueel als verheven te beschouwen is een interpretatie van het ritueel op zichzelf wenselijk. Hedendaagse analogieën komen niet overeen met vondsten uit de bronsstijddeposities. Het is een uniek fenomeen (bewijs is de rijkheid en variëteit van de vondsten).
2. Belangrijkste argumenten voor de interpretatie vd depots zijn opmerkelijk stabiel gebleven. Dit heeft te maken met de onderliggende vooroordelen op een economische rationaliteit van een gemeenschap die niet de onze is. → Hoe kunnen we een verklaring geven voor een fenomeen zoals bronsdepositie als hun gedrag zo fundamenteel anders was dan het onze?

Hoe kunnen we omheen het probleem van het onderscheid ritueel – profaan?

Voorbeelden van een pragmatische aanpak die dit probleem kan oplossen:

1. Ritueel dat alle vlakken van het leven doordringt.. Brück: probleem: alles wordt geclassificeerd binnen categorie ritueel; prehistorisch gedrag werd gestructureerd door andere 'rationaliteiten'.
2. Depositie bestuderen door te starten vanuit de observatie wat mensen deden. Fontijn: startpunt van de studie moet het empirisch bewijs zijn (meest directe bronnen van informatie). Archeologie gaat in zijn fundament over wat mensen deden. De selectieve deposities moeten specifieke (voor de mensen toen waardevolle) betekenissen gehad hebben. Betekenis moet gezien worden als het product van het hele leven van de objecten.
3. De term 'ritueel' toch niet laten vallen. Er blijft ruimte voor interpretaties van depositionele handelingen die deze erkent als afzonderlijke categorie. Niet als irrationele daden maar als een apart onderzoeksveld.
4. De problemen met het toepassen van antropologische zienswijzen op de archeologische data. In de antropologie zelf is ritueel een wijdverspreid omstreden onderwerp. Op welke grond moet een archeoloog kiezen tussen de theorieën? De onderzoeksresultaten kunnen afhangen van de gehanteerde definitie en de interpretatie dus onbetrouwbaar maken.

Laatste opmerkingen

De oplossingen voor de moeilijkheden ivm met de studie van bronstijddeposities hebben allemaal hun beperkingen. De ritueel – profaan dichotomie kan overkomen worden. Zo bestaan 'rituele' deposities dikwijls uit gebruiksvorwerpen. De depositiepatronen vertonen specifieke kenmerken; het was allesbehalve een irrationele handeling.

De studie moet beginnen vanuit het archeologisch bewijs. De benadering die etnografische of historische analogieën ziet als a priori definiërend voor wat ritueel is moet worden verlaten.

3 Theoretisch raamwerk voor de studie van selectieve depositie

Het betoog is opgebouwd volgens deze onderdelen

1. Concept 'betekenis'; welke soorten betekenis kunnen worden bestudeerd?
2. Culturele biografie: de betekenis is het gevolg van de hele levensweg van het object
3. Hoe kan elke fase in het leven van het object al dan niet archeologisch bestudeerd worden?
Productie, gebruik en circulatie
4. Wat behelst depositie en hoe kan het benaderd worden?

1. Het produceren, gebruiken en observeren van een object is niet alleen een fysiek maar ook een mentaal proces. Het wordt (on)bewust geassocieerd met concepten, emoties en gevoelens. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen referentiële(1) en visuele(2) (materiële) betekenis.

1. Een object kan worden geassocieerd met een concept, idee; iets dat in woorden kan worden gevat. Zo kan het verschillende dingen betekenen.
2. Het object betekent iets omdat het een materiaal is dat gezien wordt. Objecten kunnen nonverbale, visuele effecten teweegbrengen die niet in woorden kunnen worden uitgedrukt. Dit type betekenis wordt vaak genegeerd in studies.

Patronen van depositie: **collectieve betekenissen**. Er is een gedeeld begrip over objecten en waarom ze ergens gedeponerd (moeten) worden. Het concept betekenis wordt geïntroduceerd in relatie tot een specifieke behandeling van specifieke objecten in een sociale groep. Bij archeologie hebben we het meestal over collectieve betekenissen. Dit blijkt ook uit patronen van selectieve depositie. Bronstijdzwaarden werden in de Late Bronstijd (diachroon) gedeponerd in rivieren. Door deze specifieke terugkerende kenmerken kunnen we concluderen dat dit een onderdeel is van een **mentalité**: notie van ideologie en symboliek binnen een specifieke culturele context gedurende een zekere periode. De betekenis is een deel van een mentalité.

Hoe krijgen objecten betekenis? Gevaar bestaat dat we patronen in menselijk gedrag verhogen tot het niveau van een culturele verklaring. Alsof de samenleving bestond voor het menselijk ingrijpen. Een groep mensen is bewust en onbewust altijd geïnformeerd en gebonden door tradities en moraal die ze delen met andere groepen (die culturele affiniteiten hebben). Maar ze zijn geen robots die door vooropgezette cultureel gedetermineerde normen en regels bepaalde acties uitvoeren. De **regels** worden wel **gereproduceerd** en **herwerkt** door het handelen van de betrokken individuele actoren. Zij handelen binnen een algemeen raamwerk van cultuur en traditie maar hebben nog de mogelijkheid om er veranderingen in aan te brengen. Bourdieu gaat verder door het concept **habitus** te introduceren: reservoir van ervaringen die principes bevatten die de dragers van een cultuur toestaan een antwoord te bieden op nieuwe mogelijkheden en situaties. Grafgoederen zijn niet enkel een element van een cultureel voorgeschreven 'identiteitskit' maar het hoogtepunt van een reeks acties door de rouwenden om iets over zichzelf uit te drukken, de relatie met de overledene en de identiteit van de overledene. De betekenis is het product van een culturele traditie, de specifieke socio-politieke context en het handelen van de betrokken mensen. De betekenis van de rituelen wordt door de actie zelf bevestigd en gereproduceerd.

Onderscheid gift exchange (kostbaarheden) (1)– commodity exchange (2) (cfr schema Bazelmans p25)

1. kan tegelijkertijd economisch, politiek, sociaal en religieus zijn
2. exclusief economisch

vb. trouwring: heeft een waarde met een speciale betekenis; sociale waarde (niet enkel door het goud). De **behandeling** van het object is hierdoor **anders** en er is een **specifieke context nodig** om goud als ding te veranderen naar een waardevol object. Bij selectieve depositie moeten objecten specifieke en andere betekenissen gehad hebben. Dit in tegenstelling tot scrap hoards. Vraag: hoe kregen de objecten die speciale betekenis? Om dit te begrijpen gebruiken we het concept **culturele biografie** (Kopytoff).

2. Culturele biografie. Een object bekijken zoals een cultureel gemaakte entiteit met speciale betekenissen. Er bestaan cultureel wenselijke levenslopen van objecten: patronen die objecten in een ideale situatie zouden moeten kennen op hun levensweg. Onderscheid: specifieke objectbiografie en veralgemeende biografie (patronen die we bestuderen).

Belangrijk ϵ bij gift exchange: het object, de gever en de ontvanger worden met elkaar **verweven**. Er is een opeenstapeling van betekenissen tijdens het leven van het object. Dit is gerelateerd aan de constructie van gedeelde identiteiten tussen objecten, gevers en ontvangers.

Objectbiografieën en constructie van persoonlijke identiteiten: onderscheid individu (1) en persoon (2)

1. psycho-biologische entiteit
2. complex van sociale relaties; sociale categorie

De persoon wordt gemaakt door de bijbehorende parafernalia. Dit kan boven komen in de materiële weerslag en dus archeologisch bestudeerd worden. Objecten **maken** personen: objecten zijn actief betrokken bij de constructie van een persoonlijke status.

3. Bestudeerbare variabelen: productie, gebruiksleven, depositie (cfr schema p29).

Productie: Beperking door praktische en culturele factoren. **Smid**: speciale en cruciale positie in gemeenschap. Foute anachronistische visie: smeden als mensen 'buiten stammen'. Uit etnografische bronnen: verbonden met rituele omstandigheden. Rol van de smid was wsl sterk: zij maakten de waardevolle objecten.

Keuze van materiaal: beschikbaarheid, technologische en culturele overwegingen. Herkomst van materiaal: hersmelten van lokaal materiaal en/of ingevoerd materiaal.

Vorm- en stijlconcept: cultureel bepaald maar toch reproductie en veranderingen bij de productie.

Bestaan van normatieve vormen en invloed van stijlkenmerken van veraf gelegen regio's. Evt inheemse conceptuele classificatie die constant heruitgevonden wordt.

Belangrijk om de relaties in vorm en uiterlijk te bestuderen tussen geïmporteerde en regionaal gemaakte objecten. De (prehistorische) keuze om objecten traditioneel hetzelfde te houden of eerder het eigen materiaal aan te passen aan exotische objecten.

Functionele mogelijkheden: op lichaam dragen, praktische taken... ?

Chronologisch onderscheid: EBA: verschillende doelen

MBA: uit de vorm en behandeling van de objecten blijkt dat ze enkel voor ceremoniële doeleinden gemaakt werden (belangrijke visuele betekenis).

Gebruiksleven: het object krijgt betekenis; het ondergaat veranderingen in betekenis. Verwachtingen om échte waardevolle objecten te worden. Circulatie: welke soort transactie? Gift exchange of Commodity exchange. Beiden zijn verweven met elkaar en behoren tot het principe reciprociteit. Realiteit: bronzen objecten konden zowel bij gift exchange als commodity exchange horen. Ruil wordt gedaan in afzonderlijke 'ruilsferen'. Hoge sfeer: ruil van waardevolle objecten met collectieve belangen (onvervreemdbaar). Lage sfeer: individuele competitie en toe-eigening (vervreemdbaar).

Transformatie van commodity naar valuables. Veel objecten in deposities hebben sporen van gebruiksleven. Aanname: bestaan van conversies tussen de sferen die doorgaan in een rituele context (om het moreel acceptabel te maken). Bradley: kan ook archeologisch zichtbaar zijn.

Circulatie: objecten die gedeponerd werden op plaatsen anders dan hun oorsprongsgebied.

Problemen onderscheid regionale producten – externe importen. De termen kunnen circulatieverledens maskeren. Regionale objecten zijn beter gezegd objecten gemaakt ergens in een uitgestrekte regio (mogelijks circulatie binnen de regio). Bemerking: de vreemdheid van een object is een kwestie van perceptie (prehistorische mens vs huidige overzichten). Relevantie van de objecten zit hem in hun exotische karakter.

Gebruik en de accumulatie van betekenissen. Sociale waarde wordt gehecht aan gebruik van het object in specifieke fasen in een mensenleven. Objecten worden ook gerepareerd (informatie van vroeger gebruik gaat verloren) of opnieuw aangescherpt (zichtbaar in asymmetrieën).

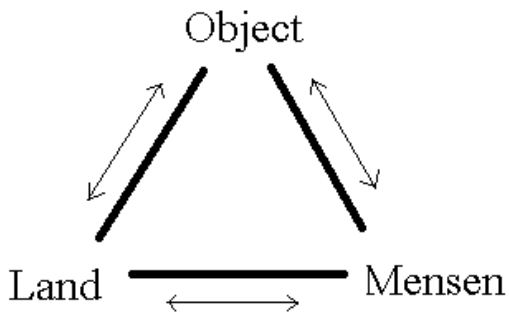
Gedepositioneerde objecten: scheve vertegenwoordiging van alle objecten in circulatie: informatie die wij hebben door depositie is een niet-representatieve weerspiegeling van alle metaal oorspronkelijk in circulatie. Gedetailleerde studie van levenslopen van objecten is zeer beperkt.

Berekeningen van mijnsites tonen aan dat er miljoenen tonnen koper in omloop moeten zijn geweest. Circulatie op zich laat bijna geen sporen na.

4. Depositie: Een selectie van objecten eindigt zijn biografie door in de grond te worden gestoken.

Onderscheid: duidelijke bedoeling om ze permanent daar te laten of tijdelijke opslag. Verschillende soorten van informatie over de betekenis. Weggooien: zich ontdoen van een object dat niet meer als betekenisvol of bruikbaar wordt gezien.

Theoretische kenmerken bij depositie van betekenisvolle objecten (object, mensen, plaats). Nadruk ligt op het selectieve karakter (specifieke keuzes van 3 bovenstaande parameters). Hieronder: relaties tussen parameters. Belangrijk is de 3 in een samenhangend verband kunnen zien.



Mens en object

Objecten worden soms vernietigd voor de depositie of krijgen een speciale behandeling. Door de depositie worden objecten letterlijk weggenomen bij een groep mensen. Omkering: objecten kunnen mensen 'maken'. Door de restricties in het archeologisch onderzoek moeten we vanuit de 1^e plaats het object bestuderen. De mensen die dingen deden met die objecten zijn moeilijk te bestuderen. De aard van de objecten kan wel een aanwijzing vormen. Ook de aard van de locatie kan bijvoorbeeld de grootte van de groep aanduiden (klein publiek op moeilijk toegankelijke plaats).

Mens en plaats

De geschiedenis van de deelnemers en de geschiedenis van de plaats worden samengebracht. De depositie creëert op zich geschiedenis door neutraal terrein te transformeren in een betekenisvolle ruimte. Het landschap kan relevant zijn: zichtbaarheid. De plaats kan een gecontesteerd gebied zijn en door de depositie geclaimd worden. Dit kan bestudeerd worden door rekening te houden met: kenmerken van de locatie, de voorgeschiedenis of het gebrek eraan, het natuurlijke en culturele voorkomen en of er zichtbare markeringen gemaakt werden. Paleogeografische reconstructies geven informatie over de kenmerken van het vroegere landschap.

Object en plaats

Keuze van depositieplaats kan cultureel bepaald zijn (taboes en regels). De verwachting is een duidelijk patroon dat wel archeologisch onderzocht kan worden. Vb: LBA zwaarden in grote rivieren.

De laatste daad van depositie kan bijgedragen hebben tot de betekenis. Antropologie: 'performance', voorstelling van objecten. De betekenis moet in actie worden gezien, opgevoerd en bijgewoond. Bij de voorstelling staan de visuele en materiële betekenis centraal. Als gevolg van de vernietiging/depositie blijft de herinnering van het object bestaan, de referentiële betekenis. Na de depositie kunnen alle 3 de elementen worden gezien als veranderd. De plaats zelf kan als veranderd beschouwd worden. De locatie werd mogelijk gemarkeerd door archeologisch traceerbare sporen. De andere elementen worden na de daad herinneringen die op zich verder leven in de mondelinge geschiedenis. De details worden herschreven, heruitgevonden en elementen aan toegevoegd of weggelaten.

Conclusie

Dit hoofdstuk brengt een theoretisch raamwerk naar voren om selectieve depositie te bestuderen. Het concept culturele biografie voor objecten is een belangrijke analytische denkmethode. Hier niet gezien: hoe depositiepatronen ontdekken die voortkomen uit de prehistorische voorkeuren, hoe herkennen welke deposities permanent bedoeld waren, vraag of we te maken hebben met selectieve depositie of er een selectieve bewaring is en ontbrekende gegevens.

Heuvels voor de doden. Begruving en grafritueel in bekertijd, vroege en
midden- bronstijd
Drenth, Lohof 2005

2900 – 1100 v.C.

1. Grafheuvels en vlakgraven
Bouw en ligging
2. Aspecten van het grafritueel
Houding van de dode
Oriëntatie van het graf
Inhumaties en crematies
Meervoudige begravingen en dodenhuisjes
Andere vormen van begraven
3. Grafstructuren
Vorm en constructie van de grafkuil
Structuren rond het graf: paalkransen, ringsloten en randsporen
4. Grafgiften
5. Regionale verscheidenheid
6. Het grafritueel in sociaal perspectief
De bekerculturen
EBA: op weg naar nieuwe statusposities
MBAa: het onderscheid tussen cremieren en inhumeren
MBAb

1. Grafheuvels en vlakgraven

Onze kennis van LN, EBA en MBA is vooral gebaseerd op graven en grafrituelen (grafheuvels en vlakgraven). Grafheuvels domineren bij de gegevens. Een onbekend deel van de doden onderging mogelijk een ritueel dat niet archeologisch te achterhalen is. We zitten dus met een selectieve steekproef. We gebruiken deze informatie toch om maatschappelijke verhoudingen en veranderingen te onderzoeken. Het gaat in deze periode vooral om individuele begravingen. Er is een ononderbroken traditie met graduele veranderingen. Het verspreidingsgebied strekt zich uit over de pleistocene zandgronden.

Bouw en ligging

LN vlakgraven: op nederzettingsterreinen of vlak ernaast. Soms groepering in kleine grafveldjes. Nauwelijks in EBA, wel MBA

LN grafheuvels: op zichzelf. In MBA uitgegroeid tot necropolen (10tallen heuvels). Ook heuvelophoging met nieuw centraal graf. Soms liggen ze op een rij (interpretatie: langs weg). Meeste heuvels opgebouwd uit plaggen. Dit is pas herkenbaar vanaf MBA (daarvoor nog geen echte podzolering).

2. Aspecten van het grafritueel

Houding van de dode

Directe gegevens over lijkbehandeling zijn schaars (onverbrande skeletresten zelden bewaard in zandgronden). Soms lijksilhouet als verkleuring. Meestal geen geslachts- of leeftijdsbepaling mogelijk. LN en EBA: opgetrokken knieën.

Oriëntatie: -Enkelgrafcultuur. man: rechterzijde; hoofd naar W. vrouw: linkerzijde; hoofd naar O). Blick op Z.
-Klokbekercultuur. geslachten omgekeerd.

In loop van EBA: gestrekt op rug. Klokbekercultuur: vooral hurkligging op linkerzijde. Vraag: uitsluitend mannen, of sekse-onderscheid opgeheven in deze periode?

Oriëntatie van het graf

Enkelgrafcultuur: O – W. Laatste fase ervan: AOO: NW – ZO. Klokbekercultuur O – W (behalve in sommige gebieden N – Z). MBA algemeen verschuiving. In N-Brabant NO – ZW

Inhumaties en crematies

LN ook crematie (klein aantal). Vanaf MBAa regelmatig. Het zijn meestal brandskeletgraven (kuilen met afmetingen van inhumatiegraf van volwassene, met crematieresten).

N-NL: toename in MBAa (crematieresten bijgezet). Nieuwe verhouding: iets meer dan helft inhumatie, rest crematie.

Z-NL: vanaf MBA ruime meerderheid crematie. Deze zijn regelmatig bijgezet in urnen van type Hilversum, Drakenstein of Laren (hoog uitzonderlijk in centrale graven; wel als nabijzetting) In Elp-cultuur aardewerk niet als container voor crematieresten.

N- en M- NL in MBAb: opnieuw verandering: terug vooral inhumatie.

Meervoudige begravingen en dodenhuisjes

Meestal individueel. MBA: soms meervoudige inhumaties van volwassene en kind. Soms bijzetting van crematieresten in inhumatiegraf. Wassenaar: massagraf uit EBA (gewelddadige dood). Ook gelijktijdige bijzettingen in afzonderlijke grafkuilen. MBA: dodenhuisje in vorm van 4 forse hoekpalen rond centraal inhumatiegraf. N-Brabant: dunne stokjes onder grafheuvel. Hier (niet zoals in N en M NL) verwijderd vóór depositie van crematieresten. Interpretatie: markeren van het graf aan het oppervlak.

Andere vormen van begraven

Hunebedden: artefacten van enkelgraf- en klokbekercultuur. Grafgiften, maar geen geassocieerd skeletmateriaal. Ook uit EBA, maar zeer weinig. Duidelijke verschillen met grafgiften uit vlakgraven en grafheuvels (geen pseudo-Grand Pressigny dolken, pijlpunten, bijlen,.. maar wel amforen en grote potten die in nederzettingcontexten voorkomen). Soms losse skeletdelen in nederzettingen (mss verstoorde graven of skeletresten die als afval werden behandeld). Incomplete skeletten in grafheuvels: herbegraving.

3. Grafstructuren

Vorm en constructie van de grafkuil

Meestal rechthoekig tot ovaal. Soms kindergraven. Bodemgraf: dode is neergelegd op toenmalige maaiveld, waarna er een heuvel over werd opgeworpen. Regelmatig vanaf late enkelgrafcultuur. Bijenkorfgraf: LN: rand van de grafkuil is dieper uitgegraven dan centrum. Rand diende als funderingsleuf. Tijdens hele enkelgrafcultuur (zij het vlakgraf of centraal graf onder grafheuvel). Houten bekistingen: boombast om dode te bedekken. Sinds Late enkelgrafcultuur tot EBA: veldkeien rond grafkuilen: steenkisten. MBA: steenkap: stapeling van stenen over graf. Veldkeien en plaggen: halfronde boomkist voor kantelen behoeden. Huiden of wollen dekens onder dode, ook bloemen en takken van oa hazelaar.

Structuren rond het graf: paalkransen, ringsloten en randsporen

Belangrijk voor typologie en datering. LN: ronde greppel (standsporen van een palissade). Verschillende afstanden vd palen: direct rond centrale graf, intermediair en onder de heuvelvoet (nooit buiten de heuvel). Diende als tijdelijke afscherming van het grafdomein. EBA: intermediaire steenkranen. MBAa: ringsloot rond heuvel: ringwalheuvel. Mogelijke regionale Kempense ontwikkeling: diameter vd sloot is zeer ruim bemeten zodat de wal los ligt vd kernheuvel. Paalkranen zijn aangelegd vóór het opwerpen vd grafheuvel. Kempens: kranen van paarsgewijs geplaatste palen.

4. Grafgiften

Bijna allemaal anorganische vondsten. Realiteit: ook veel organische vondsten die niet geconserveerd zijn in de zandgronden. LN bijgaven: aardewerk (bekers) en stenen werktuigen zijn een selectie van alle artefacten. Van elk type maar één exemplaar (ook BA)

Enkelgrafcultuur: grafgiften geslachtsgebonden.

Man: stenen hamerbijlen, Grand-Pressigny- dolken, vuurstenen pijlpunten, slijpstenen en vuurstenen klingbeitels.

Klokbekercultuur:

Man: stenen hamerbijlen, koperen tongdolkjes, gouden sieraden, stenen polsbeschermers, kussenstenen,...

LN: Vrouw: geen typische grafgiften onderscheiden, behalve schalen, kommen en Dose.

EBA: grafgiften zijn zeldzaam. Soms scherven excentrisch aangetroffen (opzettelijk gebroken).

Einde EBA en MBAa: bronzen artefacten als grafgiften. Graf van Drouwen (bronzen zwaard, bijl, scheermes,..) hoort tot Sögel- graven. Mannengraven zijn dus makkelijk te herkennen, vrouwengraven niet.

MBAb: meer bronzen spelden en meer grafgiften in de na-bijzettingen. Meer vrouwengraven te herkennen. In Z-NL: crematie en vrijwel geen grafgiften.

5. Regionale verscheidenheid

Duidelijke verschillen. Geen strikt te begrenzen gebieden, wel regio's met eigen accenten.

Enkelgrafcultuur: verspreiding van typen hamerbijlen, versieringen op bekers en grafgebruiken kennen regionale verschillen. Verschil in graforiëntatie (cfr. Supra). N-NL: steenkist (graftype). Ook voor klokbekercultuur: graven in Z-NL meer verwant met M-NL dan N-NL.

MBA: ongeveer zelfde regionale accenten. Z-NL sluit aan met BE en N-FR.

MBAa: ringwalheuvels in Z.

MBAb: crematies en urnen in Z. Inhumaties in N.

6. Het grafritueel in sociaal perspectief

Basisprincipe: individuele begraafing. Is gerelateerd aan ideologie vd samenleving. LN: 1 individu bijgezet. MBA: huishouden of andere sociale groep per grafheuvel: familiegrafheuvels (zie latere artikels voor verwerpen van deze theorie). Wijziging in de sociale structuur vd gemeenschap.

Traditie: vastomlijnde, gestructureerde set van normen en waarden. Deze is niet statisch, maar dynamisch. Variaties binnen het grafritueel kunnen een idee geven vd sociale verhoudingen en sociale dynamiek in de samenlevingen.

De bekerculturen

Onderscheid obv leeftijd en geslacht. Er is maar een beperkt deel vd bevolking begraven in vlakgraven en grafheuvels. Criterium: leeftijd (bijna geen kinderen). Kinderen hadden een lagere sociale positie. Criterium: geslacht (meer mannen dan vrouwen). Rijkste graven behoren toe aan mannen. Mannen hadden een hogere sociale positie.

Relatie tss grafgiften en status. LN: bijgiften die van ver zijn geïmporteerd (zoals Grand-Pressigny dolken) in mannengraven: mannen speelden belangrijke rol in uitwisselingsnetwerken. Late enkelgrafcultuur: mannen in bodemgraven (in grote grafheuvels). Pseudo-Grand-Pressigny dolken: uit vlakgraven en kleine tumuli. In klokbekercultuur is de sociale betekenis van de graven niet essentieel veranderd. Statusindicatoren: grootte vd heuvel en aantal grafgiften. Mogelijk: crematie als voorrecht in M-NL en Z-NL. Sociale verschillen werden meer en meer door de grootte vd heuvel benadrukt. Ook opkomst van bodemgraven en groeiende diversiteit vd grafgiften. Het aantal typisch mannelijke grafattributen neemt toe.

EBA: op weg naar nieuwe statusposities

Zoals in bekerculturen: slechts bijzetting van een selecte groep (Max 15% vd bevolking).

Grafritueel is een directe voortzetting vd klokbekercultuur. Individuele bijzetting, bijna geen nabijzettingen. Verandering in overgang EBA naar MBAa: ontstaan van nieuwe statusposities (enkele grote grafheuvels met rijke graven). Er ontstond een sociale status waarvan het formele gezag verder reikte dan directe verwantschapsgroep of een paar boerenerven (1 persoon per generatie).

Geen aanwijzingen voor erfelijkheid van deze posities.

MBAa: het onderscheid tussen cremeren en inhumeren

Opmerkelijke ontwikkeling: toename in crematies en aantal graven per tijdseenheid. Vaak ophoging en bijzettingen in bestaande heuvels (voorkeur voor kleinere heuvels). N-NL: meer brandskeletgraven. Inhumaties en crematies blijven naast elkaar bestaan. Hypothese: inhumatie had in het N een hogere status of rang dan crematie. Inhumatiegraf als belangrijkste centrale bijzetting. Situatie nog niet beoordeeld voor Z-NL. Geslachtsverschillen zijn niet vast te stellen obv de skeletten. Wanneer de praktijk van crematie toenam, bleef centrale begraafing niet voorbehouden aan een kleine groep. Later ook meer vrouwen toegang tot grafheuvelritueel. Mss nog andere vormen van dodenbestel die we archeologisch niet kunnen zien.

MBAb

Aantal grafheuvels met na-bijzettingen neemt sterk toe. Nieuwe functie: grafheuvel als familiebegraafplaats (recent verworpen theorie). Opeenvolgende generaties van 1 huishouden in verschillende ophogingen. 1 persoon centraal onder heuvel en rest als na-bijzetting. Ook kindergraven met Elp-keramiek (ook in vrouwengraven). Vrouwen en kinderen ook centraal bijgezet.

Grafgiften en status: Vrouwelijke grafgiften nemen sterk toe in aantal. Benadrukt het belang van vrouwen en meisjes in uitwisselingssystemen (wsl door mannen gedomineerd). Verklaring van sterk toegenomen politieke en sociale stabiliteit in samenleving waar mannen de formele posities monopoliseerden. Vrouwen vervulden belangrijke rol als huwelijkspartners bij het smeden van allianties en uitwisselingsbanden. Belangrijk voor de analyse van netwerken. Streekgebonden vrouwendracht: verschillende kerngebieden. Sieraden zijn met vrouw meegekomen naar andere streek (bij huwelijk, als bruidsschat). Mobiliteit van vrouwen: toenemende interactie over grote afstanden en toenemende rangverschillen tussen groepen of families. Legitimering vd verworvenheden van een sociale toplaag.

Iedereen kreeg toegang tot het grafheuvelritueel: mondt uit in urnenvelden vd LBA. Sociale verschillen zijn veel minder zichtbaar en iedereen is als dode 'gelijk'. Traditionele verwantschapsgroepen vallen uiteen in kleinere zelfstandige eenheden. Mogelijk sterkere vorm van organisatie op supra-regionaal niveau. Deze processen leidden tot een fundamentele, structurele verandering vh grafritueel in de overgang naar de LBA.

Towards Familiar Landscapes? On the Nature and Origin of MBA Landscapes in the Netherlands

Arnoldussen, Fontijn 2006

In verschillende delen van NW-Europa wordt de MBA gezien als de eerste periode waar een agrarisch landschap ontstaat dat geordend werd door de mens. Vanaf ongeveer 1500 cal BC was het landschap geordend en gestructureerd door specifieke ideologische concepten van regelmaat en categorisering die verschillend zijn van de voorgaande LN en EBA periode. In die perioden was het landschap ook georganiseerd, maar op een andere manier dan in de MBA. De grafheuvels speelden vanaf de MBA een andere rol in het structureren van het landschap, dit geldt ook voor patronen in objectdepositie op 'natuurlijke' plaatsen. Het rijke vondstmateriaal uit nederzetting-, graf- en rituele sites wordt hier opnieuw gecombineerd om het MBA landschap te typeren.

Deze paper stelt de vraag wat het ordenen van het landschap inhield. Na het einde van MBAa was het landschap op een specifieke manier gestructureerd, beheerst door een houding ten opzichte van het land waarin specifieke concepten van regelmaat belangrijk waren. Deze concepten liggen ook aan de basis van het omgaan met niet-alledaagse rituele zones (grafheuvellandschap en plaatsen voor selectieve depositie). De ontwikkelingen in de prehistorische houding worden vanuit een lange-termijn traject bestudeerd (beginnend met LN). De voorgestelde continuïteit van zowel het grafheuvellandschap als het depositiegebeuren komt niet overeen met de realiteit.

De redenering is opgebouwd door **4 ruimtelijke zones** in het landschap apart te bestuderen. Die zones zijn informatief inzake culturele houding die het landgebruik en structureren ervan bepaalt.

1. Huizen
2. Erven en de uitgebreide agrarische omgeving waarin ze zich bevonden
3. Grafheuvels en grafheuvellandschappen
4. Natuurlijke zones die gebruikt werden voor objectdepositie; perifere zones

Telkens wordt eerst de situatie uitgelegd voor de MBA en erna de vergelijking gemaakt met de voorgaande periodes. Het lange-termijn perspectief helpt ons de verschillen in alle domeinen met mekaar te vergelijken.

1. MBA langhuizen

Ontstaan van een nieuwe en meer bekende vorm van leven en ruimte die gecategoriseerd wordt. Dit wordt gezien als het eerste type huis waarin mens en vee samen onder 1 dak leven. Het is een *longue durée*- kenmerk van huizen dat tot in recente periodes doorleefde. Het wordt uitgelegd in economisch en sociaal opzicht. De auteurs betwijfelen echter dat nieuwe symbolische waarden van huizen enkel gerelateerd zijn aan een nieuw cultureel verlangen om vee binnenshuis te stallen. Het belangrijkste nieuwe kenmerk van de MBA langhuizen is de architecturaale uitwerking ervan. Dit is zichtbaar in een stricte, over een groot gebied geaccepteerde aanhang voor een concept van regelmaat in bouwtraditie.

De algemene opvatting over de ontwikkeling van het langhuis stelt dat de klassieke 3-schepige vorm uit de MBA te herleiden is tot het LN. Voor de Lage Landen is het mogelijk om de hoofdlijnen voor de ontwikkeling van huisbouw op te sporen. Deze sequentie komt echter niet overeen met de noord- en west-centrale Europese gebieden. In de Nederlanden zijn geen twee huisplattegronden dezelfde. Er was geen normalisering voor de afstand tussen de dakdragende palen. Dit geldt ook voor de palen van de muurconstructie. Dit alles had niets te maken met een gebrek aan vaardigheid of geschikte materialen. Het voorbeeld van het rituele gebouw in Zeewijk toont aan dat het concept van regelmaat en architecturaale uitwerking beheerst werd door deze gemeenschap, maar niet belangrijk was bij de bouw van gewone huizen.

Deze situatie loopt door in de EBA. Het is moeilijk om een huisplattegrond te herkennen in de grote hoeveelheid paalsporen. Dit impliceert relatief onregelmatige constructies. De dikwijls 2-schepige huizen missen een regelmatig ontwerp. Er is een ontwikkeling merkbaar met de vorige periode: de EBA huizen zijn opmerkelijk groter dan de LN voorgangers. Deze ontwikkeling zou doorlopen tot de regelmatige langhuizen van de MBA.

De MBA langhuizen zijn in groten getale gekend. Ze komen voor vanaf ongeveer 1500 cal BC. Er is geen bewijs dat ze ervoor in de MBAa opkwamen. In zeldzame gevallen herkent men veestallen in het huis. Dit kan echter niet worden gezien als een algemeen kenmerk van het langhuis. Ze kennen allemaal een 3-schepig plan. Er is regionale variatie in het aantal rijen van dakdragende palen, muurconstructie en vorm van het uiteinde van het huis. Belangrijk is dat er een gestandaardiseerde afstand was om dakdragende palen van mekaar te plaatsen (2,0 – 2,3m). Dit oversteeg de regionale variatie. De regelmaat werd niet alleen voor functionele redenen toegepast, maar eerder was de **regelmaat op zich belangrijk**. Dit impliceert dat huizen verschillende sociale en ideologische waarden uitdrukten in de MBA.

2. Erven en de uitgebreide agrarische omgeving waarin ze zich bevonden

Er is genoeg bewijs om te stellen dat ook de omgeving kenmerken had van regelmaat en ordening. Akkersystemen geven een gevoel van bekendheid van MBA met (pre-) moderne boerenlandschappen. De erven bestaan uit een open, maar opgebouwd gebied rond de individuele huizen, soms afgebakend door hekken of grachten. De bijgebouwen clusteren dikwijls op specifieke locaties en kennen dezelfde oriëntatie als de langhuizen. Er lijkt geen supra-locaal patroon van erfstructurering te bestaan. De ordening ligt op het niveau van mogelijk contemporaine erven binnen een nederzetting. Door opgravingen van nederzettingen op grote schaal kunnen we stellen dat het erf gesitueerd was binnen een door de mens geordende omgeving met afgebakende percelen. Latere structuren volgen dikwijls de uitlijning van de vroegere. Dit veronderstelt dat er een gelijkaardige visie bestond bij de toenmalige gemeenschap om het landschap op een bepaalde manier te gebruiken en vorm te geven. Soms zijn er oudere grafheuvels opgenomen in 'verkavelings'-structuren. Verder impliceert dit ook een onderverdeling van elementen (zoals het vee uit bepaalde delen houden).

Door de aanzienlijke veranderingen in levensstijl werd ook het gebruik van de omgeving voor een zeer groot deel veranderd. Er wordt vanaf LN en EBA veel tijd en energie gestoken in het onderhouden en veranderen van het land. In de MBA is er al een echt open landschap, maar dat geldt niet voor het LN. Een seizoensgebonden *broad-spectrum* exploitatie van wilde (niet-gedomesticeerde) bronnen bleef belangrijk. De houding die nog wel voor een deel aansloot bij de jagers-voedselzoekers was waarschijnlijk anders dan in de MBA. Nochtans is een simpel onderscheid van ongestructureerd LN en gestructureerde MBA niet correct. Uit het LN zijn voorbeelden bekend van (semi-) permanente residentiële sites met huizen. In Molenaarsgraaf (EBA) blijkt een nieuw huis vlak boven een ouder exemplaar te zijn gebouwd. Voor LN en EBA is er geen bewijs dat er hoog-gestructureerde nederzettingen waren. We hebben zelfs geen bewijs tout court dat er een concept van erf aanwezig was zoals gekend uit de MBA. Menselijke en dierlijke begravingen komen vaak voor op LN en EBA nederzettingen (nooit in MBA). De Neolithische manier van doen inzake omgaan en ordenen van ruimte is duidelijk anders.

3. Grafheuvels en grafheuvellandschappen

Er zijn veel MBA grafheuvels bekend. Ze clusteren niet samen zoals de opvolgers uit de LBA (urnenvelden). Hierdoor is hun structurerende rol dikwijls bescheiden gezien. De auteurs denken dat ze als belangrijke structurerende elementen moeten gezien worden voor daden van latere generaties. Deze manier om het land door grafheuvels te structureren is niet noodzakelijk iets dat als het ware uit de agrarische organisatie van het land vloeit. Grafheuvels uit het LN en EBA werden gebouwd met een andere houding ten opzichte van structuur geven aan het land.

MBA grafheuvels clusteren in karakteristieke omgevingen om zo volledige grafheuvellandschappen te vormen in hun eigen recht. Dikwijls stonden ze op regelmatige afstand van mekaar op een rij. De groepering is het resultaat van voorkeuren om nieuwe grafheuvels naast oudere te plaatsen (en niet naast contemporaine nederzettingen). Ze stonden in afzonderlijke zones en werden soms gestructureerd door paalrijen. Dit gebeurde op die manier omdat ze expliciet gemaakt werden met het oog op toekomstig gebruik (van secundaire bijzettingen). Ze functioneerden als collectieve begraafplaatsen, maar niet als familiebegraafplaatsen. Waarschijnlijk bestonden er genealogische verbanden tussen de personen begraven in 1 heuvel. Ze werden dus gemaakt als aandachtspunten in het landschap en dit expliciet om voor toekomstige bijzettingen te dienen. De herhaling van handelingen van vroegere voorouderlijke generaties was een belangrijke notie. Door nieuwe grafheuvels in vergelijkbare posities te plaatsen werd het bestaande ruimtelijke patroon gereproduceerd en uitgebreid.

Vanaf LN werd de omgeving gemarkeerd door zichtbare grafheuvels. Ondanks de culturele continuïteiten speelden ze een andere rol in het structureren van het landschap. Het LN landschap vertoonde niet zoveel sporen van menselijke invloed. De grafheuvels werden gebouwd in open ruimtes in het bos (in MBA waren veel gebieden al ontbost). Ze laten een andere houding zien ten opzichte van het land: ze werden gebouwd met zicht op het verleden. Het hergebruik ligt veel lager dan bij MBA grafheuvels. Het tijdsinterval is hier ook hoger: de kennis van de identiteit van de vorige begravenen is fragmentarisch of zelfs mythisch. Ze missen dus de actieve structurerende rol voor toekomstige begravingen (die de MBA grafheuvels wel hebben). De begraving in gehurkte positie vertoont ook een opvallende traditionaliteit.

4. Natuurlijke zones die gebruikt werden voor objectdepositie; perifere zones

Dit aspect wordt meestal niet geïncorporeerd in uiteenzettingen over landschappen. De auteurs leggen uit dat selectieve depositie zeer traditioneel en wijdverspreid was, gebaseerd op een gestructureerd cultureel begrip van specifieke zones in het landschap.

Er werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen objecten die gedeponereerd werden op erven, in grafheuvels of in perifere zones (zoals rivieren). Metaal dat op erven of begraafplaatsen werd achtergelaten toont andere objecttypes dan deze gedeponereerd in rivieren (hier eerder niet-lokaal gemaakte speciale artefacten). Er bestaan typische patronen: zwaarden en andere objecten die met martiale persoonlijke identiteiten te maken hebben worden over een lange periode in grote rivieren gedeponereerd. Dit is wat de selectieve depositie inhoudt. Deze praktijk gebeurde niet vaak (eens per generatie) maar wel verschillende eeuwen lang. Er werden meestal geen blijvende markers geplaatst door de mens. De depositiezones moesten dus (door de gemeenschap over lange tijdsperiodes) herkend worden door stereotype natuurlijke landkenmerken. Dit bewijst het bestaan van wijdverspreide, gedeelde culturele begrippen die over een lange tijdsperiode bestonden. Het gaat over zeer traditionele ideeën.

Onder dit idee zit een gestructureerde culturele perceptie van niet-aangepaste natte zones. Dit is deels een nieuwe ontwikkeling voor de MBA. Selectieve depositie op zich komt echter al voor in het Paleolithicum. Waar er eerst geen zichtbaar onderscheid gemaakt wordt tussen objecten verandert dit hierna geleidelijk (vooral bijlen uit steen en silex in natte contexten). In het LN is er een belangrijke ontwikkeling: er wordt een onderscheid gemaakt binnen depositionele praktijken. Waardevolle objecten die gerelateerd waren met de constructie van verschillende soorten persoonlijke identiteiten werden gedeponereerd in graven. Andere specifieke objecten hoorden thuis in de natte contexten. Vanaf 1600 v.C. kwam het gestructureerde fenomeen van selectieve depositie zoals gekend voor de MBA en LBA in gebruik. Zoals al vermeld ging de LN mens meer vanuit een voedselverzamelaar- perspectief om met zijn natuurlijke omgeving. Dit vertolkte zich in de positieve appreciatie van natuurlijke plaatsen die belangrijk waren in de voedselvoorziening.

Dit contrasteert met de MBA waar er door de gemengde economie de natuurlijke plaatsen aan de marges (periferie) komen te liggen. De schijnbare continuïteit in het kiezen van depositieplaatsen komt dus niet noodzakelijk overeen met de manier waarop deze handeling werd geïnterpreteerd. De frequentie van depositie nam af in periodes waarin veranderingen optraden (in depositie zelf). Op die manier kan deze depositie in natte contexten zelfs als een heruitvinding worden gezien in de MBA.

Conclusie MBA

Het NL MBA landschap wordt meestal gezien als het eerste geordende landschap omdat er vanaf dan bewijs is van op grotere schaal opgedeelde stukken land. Een enkele visie hield in dat individuele erven gestructureerd werden volgens een gedeeld principe. Verder onderzoek wees uit dat de ordening complexer was dan enkel dit. De oorsprong van het langhuis moet niet gerelateerd worden aan nieuwe sociale en economische nadruk op veeteelt. Wel toont het opkomen ervan aan dat de architecturale traditie met de uitwerking, monumentaliteit en regelmaat van gebouwen belangrijk werd. Dit idee werd gedeeld op een supra-regionaal niveau. Het suggereert een nieuwe nadruk op het huis en zijn omgeving als een goed afgebakende, verschillende en betekenisvolle plaats. Het idee van regelmaat en ordening gaat zelfs verder: de houding ten opzichte van het landschap in de breedste betekenis (zowel profane als rituele ruimtes). De bouw van grafheuvels werd opgevat met een zicht op de toekomst. Secundaire bijzettingen gebeurden binnen dezelfde generatie, hoewel er enkel een minderheid in begraven werd. Over een lange periode werden dezelfde natte locaties gekozen voor selectieve deposities. Enkel door eenzelfde wijdverspreide culturele visie kon dit gebeuren. Het geordende uiterlijk van het MBA landschap resulteert dus uit een eerder stricte voorkeur in bredere patronen van gebruik in ruimte en ideeën over de categorisering van plaatsen uit het verleden.

Conclusie LN - EBA

Dikwijls wordt het geordende MBA landschap diametraal tegenover het structuurloze LN-EBA landschap geplaatst. Dit klopt niet. Er is bewijs gevonden dat er degelijk sprake is van ordening van LN ruimtes. Het organiseren van de LN elementen gebeurde echter op een andere manier. Er is ook geen plaats voor een meta-verhaal van graduele verandering. De verschillende ontwikkelingen in het landschap (objecten in depositie, grafheuvels, nederzettingen...) hebben hun eigen tijdstraject. Deze tijdsperiodes monden niet uit in het MBA door een logische evolutionaire stap naar meer ordening. Zo zijn er veel MBAA sites gekend zonder bewijs voor een volledig gemengde economie, nederzettingsstructuren of zelfs huizen.

Kan dit MBA landschap nu 'bekend' genoemd worden? Er kan bekendheid zijn in de manier waarop het land gestructureerd werd. Er was een sterke categorisering van ruimtes. Dit impliceert dat het gebruik van ruimte heel traditioneel en vaststaand was. Praktische logica kan een verklaring zijn waarom het agrarische aspect gestructureerd werd. Voor een echte gemengde economie is dit voordelig. Maar ook rituele plaatsen zoals grafheuvels en natte depositieplaatsen werden zeer traditioneel vastgelegd in het landschap. Er bestond waarschijnlijk een cyclische relatie tussen MBA gemeenschappen en plaatsen die met hun verleden gerelateerd waren. Het werd belangrijk geacht om voorouderlijke handelingen te herhalen op dezelfde plaats (zowel huisbouw, depositie als begrafenisrituelen) op de – volgens hen – zelfde manier.

Bronze Age settlements in the Low Countries

Arnoldussen, Fokkens 2008

Introductie

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de bruikbare gegevens over BA nederzettingssites. Om deze informatie in een juist perspectief te plaatsen moeten we de chronologische en topografische kenmerken, locale variaties in geologie en hun relevantie met de prehistorische occupatie bestuderen. Een synthese volgt hierna op het niveau van huis, huissite en nederzettingssite.

De BA dateren

Er zijn verschillende typochronologische schema's beschikbaar. Op een conferentie voor het NL systeem in 1965 werd beslist om de BA te laten starten ten tijde van het eerste voorkomen van (geïmporteerd) brons. De daaropvolgende periodes werden onderscheiden op basis van begrafenisprijken en keramiek. Door C14 dateringen konden later de absolute dateringen op punt worden gesteld. Dendrochronologische calibreringen veranderden daarna weer het uitzicht van dateringen en veroorzaakten verwarring. De periodisering die gebruikt wordt in dit artikel werd vastgelegd in 1992.

De Lage Landen in de BA

De Lage Landen verwijzen hier naar de delta's van de Rijn, Maas, Schelde en hun zijrivieren. Deze regio vormt een overgangszone tussen de Scandinavische en Atlantische wereld tijdens de BA. De rivieren Rijn en Maas waren de belangrijkste transportroutes. Ze zorgden voor connecties met het binnenland (C-Eu). Het gebied was ook een grensgebied tussen twee belangrijke zones van interactie en uitwisselingsnetwerken. Regionale verschillen kwamen voor tussen gebieden die door de rivieren werden gescheiden. Zo vertoonde het MBAb langhuis een regelmatig plan, maar waren er regionale verschillen voor types van dakdragende structuren en frequentie en type van renovaties. De fysische geografie en geologie is complex en had een belangrijke invloed op de bewoonbaarheid van de regio's.

Introductie tot de BA occupatie van de fysisch- geografische regio's

Het grootste deel van de oppervlakte kan onder laagland worden geplaatst. Het gaat over de rivierdelta's. Ten N en ten Z ervan komen dekzandgebieden voor (Laat-Glaciale zandruggen met lager gelegen beken). Er komen significante verhogingen voor. Dit zijn stuwwallen die tijdens de ijstijd gevormd werden door gletsjers. De meest dynamische regio's waren de kustduinen met dieper naar het binnenland gelegen getijdengebieden, maar ook de riviergebieden. Verschillende fysisch-geografische regio's kunnen worden onderscheiden. Ze hebben hun eigen eigenschappen en dynamiek.

1. Kustduinen en getijdengebieden
2. Veengebieden in het binnenland
3. Riviergebieden
4. NO dekzandgebieden
5. Z dekzandgebieden

Kustduinen en getijdengebieden

De lijn van de zandige strandbarrières bleef bijna helemaal dicht, behalve voor de estuaria bij de riviermondingen. De vroegere barrières en duinen waren geschikt voor bewoning. De zones direct achter de barrières konden zeer snel veranderen in saliniteit (met uitzondering van West-Friesland). De plaatsen waren dikwijls geologisch gezien te dynamisch om nederzettingen op te bouwen. Andere archeologisch minder zichtbare activiteiten kwamen wel voor. Dit staat sterk in contrast met het dichtbewoonde gebied van de vroegere West-Frieslandse kreken. Bovenkarspel en Hoogkarspel zijn sites die goede opgravingsresultaten hebben gegeven.

Veengebieden in het binnenland

Extensieve laaggelegen gebieden bevonden zich achter de slikken en platen. Ze dienden als overstromingsbassins voor de rivieren en kregen soms zout zeewater binnen. In deze gebieden worden geen BA nederzettingen verwacht. Op de donken echter (plaatsen die door de laat-Pleistocene wind met zand waren opgehoogd tot duinen) zijn er sporen gevonden van menselijke activiteiten. Op de hogere delen (door reliëfsinversie) worden wel nederzettingen gevonden.

Riviergebieden

Factoren zoals hellingsgradiënt, bodemtransport en lithologie van de afzettingen beïnvloeden de morfologie en dynamiek van de rivieren. Er waren dus verschillende types van rivieren actief. Verschillende delen van bevoeiingslandschappen hadden verschillende mogelijkheden voor menselijk gebruik. De rivieren zorgden voor een communicatieroute voor goederen en informatie. Ze werden ook bevist. Selectieve depositie gebeurde in deze rivieren. Uiteenlopende delen van de riviergebieden werden intens bewoond. Opgravingen zoals die in Zijderveld tonen aan hoe groot de bebouwde omgeving was rond de huissites.

NO dekzandgebieden

In het absoluut NO deel van dit gebied heeft de Saale- Ijstijd zijn sporen nagelaten in de vorm van opgehoogde ruggen en plateaus met keileem. Dit gebied ontboste snel in de BA. Bewoning clusterde dichtbij de randen van het plateau en bij vers water. Deventer en Elp zijn sites die al vroeg ontdekt en opgegraven werden. Door de grootschalige opgravingen kan de relatie met grafheuvels en depositielocaties dikwijls in detail worden bestudeerd. Veel grafheuvels zijn gesitueerd op de toppen en flanken van de door ijspakketten opgehoogde sedimenten. In de inlandse mossige venen werden knuppelwegen, een heiligdom en veel deposities van bronzen en organische materialen gevonden.

Z dekzandgebieden

Deze regio wordt gekenmerkt door zacht glooiende dekzandruggen die afgewisseld worden door riviertjes en moerassige gebieden. De glaciële periodes hebben hier geen opgestuwde heuvels achterlaten. De ondergrond bestaat uit afzettingen van vroegere rivieren. Tijdens de BA was deze regio een grote en moeilijk toegankelijke heide. Ze was voor een groot deel onbewoond. Verschillende BA nederzettingen en goed onderzochte grafheuvelgroepen werden ontdekt. In het BE deel zijn niet veel nederzettingssites gekend, maar door toekomstige opgravingen op grote schaal zal dit waarschijnlijk veranderen.

Opmerkingen

Er is in het verleden al veel extensief onderzoek gebeurd naar de archeologisch zichtbare aspecten van BA gemeenschappen. Wat nederzettingen betreft, blijven er sommige gaten in de huidige kennis. Er is een schaarste aan sites van inlandse veengebieden en de kustgebieden. Ook de verdeling van sites met huisplannen is niet evenredig voor de verschillende periodes (EBA, MBAa zeer weinig). Uit sites van deze periode kunnen we geen of onduidelijke plattegronden bekomen. We zijn ook slecht geïnformeerd over de locatie, lay-out, structurele elementen en agrarisch landgebruik van de BA velden. Veldgrenzen konden worden aangeduid door grachten en hekken.

BA nederzettingssites: overzicht

We bekijken enkele karakteristieke aspecten van bewoning vanuit verschillende perspectieven en schalen.

1. Onderhoudsstrategieën
2. Ambachtelijke activiteiten
3. Regionale interactie en communicatie

Hierna kunnen we een meer technische kant onderzoeken over structuren op nederzettingssites op 3 niveaus:

1. huis
2. boerderij (erf)
3. nederzettingssite

1. Onderhoudsstrategieën

Een echte gemengde economie was kenmerkend: een systeem van gecombineerde en van elkaar afhankelijke teelt van gewassen en vee. Runderen domineren, gevolgd door schapen en varkens (in veel kleinere mate). In het N deel van de Lage Landen zijn er goede indicaties voor het binnenshuis stallen van de dieren. In de C en Z delen ontbreekt bewijs. De jacht op wild droeg niet in belangrijke mate mee aan het BA dieet. Visvangst was aanwezig, maar het belang is moeilijk aan te tonen. Verkoolde eikels worden dikwijls teruggevonden: diende voor menselijke consumptie. De belangrijkste voedingselementen waren graangewassen. Gerst en emmertarwe worden het meest gevonden en in mindere mate broodtarwe en gierst. Spelt en vlas worden vanaf de LBA gevonden.

2. Ambachtelijke activiteiten

Aardewerkproductie en huidenverwerking blijken de meest voorkomende activiteiten geweest te zijn. Er zijn indicaties dat het maken van potten buiten de nederzettingssites gebeurde of dat de processen voor productie slecht archeologisch zichtbaar zijn. In moerassen worden kleding en schoeisel teruggevonden die ons een idee geven van de toenmalige situatie. Indirect bewijs op sites geldt: silex schrapers, weefgewichtjes en spoelen. Vaardigheden van houtbewerking zijn soms zichtbaar en tonen een eerder pragmatische aanpak. Manden en andere objecten uit riet maken kan een belangrijke activiteit geweest zijn, maar ook hier is er een slechte archeologische visibiliteit. Hetzelfde geldt voor brons gieten, hoewel gietmallen en druppels van metaal-legeringen ook goede indicatoren zijn. Vuurstenen objecten vormde waarschijnlijk nog een deel van de BA toolkit (schrabbers, messen en sikkels). Hamer-, polijst-, slijp-, en wrijfstenen worden frequent ontdekt.

3. Regionale interactie en communicatie

Nog weinig aandacht is uitgegaan naar paden en graden van interactie in en tussen lokale gemeenschappen. Rivieren brachten een gemakkelijke communicatie-lijn met zich mee. Door reliëfsinversie blijven ze na hun bestaan als waterloop soms bestaan als wegen. BA wegen worden soms gereconstrueerd aan de hand van de plaatsing van grafheuvels. Veenwegen stoppen dikwijls ergens in het midden van het moeras, wat erop duidt dat deze wegen een ander doel hadden. Regionale ontmoetingsplaatsen moeten bestaan hebben voor uitwisseling van huwelijkspartners, fokdieren, voedselproducten en ambachtelijke producten. Studies van interactie draaien meestal rond het traceren van de herkomst van exotische grondstoffen en objecten, of studie van regionale stijlen. Dit laatste onderzoekt de ruimtelijke spreiding van huistypes, grafmonumenten of objecten. Er zijn echter methodologische problemen mee verbonden. De Lage Landen vormen een grensgebied tussen meer uniforme grote zones (Atlantisch, Continentaal en Scandinavisch). De regionale stijlen zullen hierdoor complexer zijn.

Kenmerken van BA huizen

EBA huizen

Enkel 3 sites hebben redelijk betrouwbare huisplattegronden: Molenaarsgraaf, Noordwijk en Bocholt. De huizen kennen een dakdragende constructie die afhangt van nokpalen (die het grootste gewicht ondersteunden); dus 2-schepig. De algemene structuur is vergelijkbaar, maar er zijn onderling ook veel verschillen. Molenaarsgraaf: 2 ietwat verschillende huisplattegronden. De datering van beide huizen is indirect en wordt geplaatst in de overgang LN – EBA. Een deel van een van de huizen kent een 3-schepige structuur. Het huis in Noordwijk vertoont een heel ander plan: meer eivormig dan rechthoekig. Waarschijnlijk ook 2-schepig. De ook hier indirecte datering plaatst het huis in de EBA. Het huis in Bocholt kent een 4-schepige structuur.

Deze huizen representeren een traditie van bouwen van lange huizen, hun grondplan kan zeker als onregelmatig beschouwd worden. Als dit soort huizen overbouwd werden en bijna geen dateerbare vondsten leveren is het verklaarbaar waarom er zo weinig gekend zijn. Misschien werden de huizen in andere regio's niet gebouwd door ingegraven kuilen voor palen, maar door dwarsliggers of helemaal andere methoden van huizenbouw. Dit contrasteert niet enkel met latere periodes in dezelfde streek, maar ook met dezelfde periode in een andere streek (zoals Scandinavië). In andere C-Eu gebieden is er een meer regelmatige 2-schepige bouwtraditie waar dicht bij mekaar geplaatste palen een deel van de daklast droegen. De redenen achter deze variatie blijven tot op heden onbekend.

MBA huizen

In de MBAA periode zijn er zelfs geen betrouwbare plattegronden. Sites waarvan men vroeger dacht dat ze uit deze periode stamden, behoren bijna allemaal uit de MBA_B (na 1520 v.C.). De structuren worden archeologisch minder zichtbaar; dit gebeurt ook in de overgang LBA – EIA. In beide gevallen kunnen er ook fundamentele veranderingen in economie en samenleving hebben plaatsgehad. MBA_B huizen zijn regelmatige 3-schepige langhuizen waarin 2 of 4 langwerpige rijen van palen het meeste van het gewicht van het dak ondersteunden. De plaatsing van de dakdragende palen ligt vast tussen 1,9 en 2,3m van mekaar. De lengte varieert maar is gemiddeld 20m. Huizen die duidelijk veel langer zijn dan dit werden herhaaldelijk uitgebreid. De gemiddelde breedte is 6,8m. De muren konden bestaan uit enkele of dubbele rijen van staken (indiceren vlechtwerk) of geulen met houten platen. Het oorspronkelijke vloerniveau is meestal verdwenen, daardoor kan de hardplaats moeilijk worden geplaatst. Ook de staldelen kunnen hierdoor verdwenen zijn. In het riviergebied echter, is ondanks de goede bewaring nog altijd geen staldeel herkend. Onderzoek van het fosfaatgehalte werd gebruikt om staldelen te herkennen, maar hier zijn er geen resultaten die voor een conclusie zorgen. Huizen werden soms geconsolideerd of gerepareerd; het ging meestal om de vervanging of toevoeging van dakdragende palen. De levensduur van de huizen is relatief onduidelijk. Omdat overdekt hout langer meegaat en maatregelen tegen houtrot of reparaties gebeurden zal het langer zijn dan 25 – 30 jaar. C14 dateringen indiceren dat een levensduur van 50 jaar niet onmogelijk was.

LBA huizen

De MBA_B bouwtraditie duurde in sommige regio's door tot in de LBA. In deze periode is er echter meer regionale variatie. De huizen zijn nog altijd voornamelijk 3-schepig. Variatie zit hem vooral in het type muur en dakdragende constructies. Naar het einde toe komt een nieuwe bouwtraditie in zwang met muurgreppels, alternatieve dakdragende structuren en ingangen die tegenover mekaar in de lange zijden van het gebouw staan. De vorm is altijd rechthoekig.

BA boerderij (erf)

Het concept wordt hier gebruikt om de opgebouwde omgeving rond de huizen te beschrijven. Het kan een gestructureerde huissite indiceren. Er was nooit een uniforme structurering van BA huissites op enig niveau (niet op nederzetting-, regionaal-, of nationaal niveau). Het structureren van de individuele huissite toont zelfs duidelijke verschillen. Er zijn wel patronen waarneembaar: spiekers werden bijvoorbeeld op een vaste locatie geplaatst met een oriëntatie die overeenkwam met de contemporaine huizen. Lijnen van hekken vertonen geen consistente plaatsing, vorm of oriëntatie in relatie met de huizen. (Water)putten hebben geen structurele ruimtelijke relatie met het huis. De locatie wordt gekozen volgens natuurlijke factoren. Het voorbeeld van de spiekers toont aan dat er misschien een vooraf ingestelde huissite-structurering aangehangen werd over een langere periode. Het frequente uitbreiden van huizen in N delen van de Lage Landen reflecteert een verlangen om langdurige occupatie van een bepaalde huissite te behouden.

BA nederzettingssites

Het definiëren van BA nederzettingen is heel moeilijk. Een nederzetting impliceert de aanwezigheid van verschillende huishoudens die sociaal interageerden. De mede-bewoners moeten dan in de buurt wonen. Dit kan enkel wanneer er gelijktijdigheid wordt vastgesteld. C14 dateringen en typochronologie van artefacten brengen meestal geen conclusies hierover. De oriëntatie van het huis binnen het systeem van oriëntatie van het bredere culturele landschap kan ook informatie geven. Twee huizen met dezelfde oriëntatie kunnen uit dezelfde korte periode stammen, maar dit is nooit een afdoend bewijs. Een gemeenschappelijke nederzetting-afbakening kan een aanwijzing zijn voor een nederzetting. De bewaarde kenmerken van de BA nederzettingssites laten een omschrijving van nederzettingen niet gemakkelijk toe. De wel observeerbare patronen vertonen een redelijk verspreid systeem van huissites zonder kernvorming. In het Z is er een grotere afstand tussen huissites. Belangrijk zijn dateringen met een hoge resolutie om de gelijktijdigheid te onderzoeken. Het universele model van zwervende erven moet met een korrel zout worden genomen. Regionale variatie en specifieke bijzonderheden van sites zijn reëel en het is belangrijk om niet vast te lopen in een simplistische benadering.

Conclusies

Er is systematisch aandacht nodig voor BA nederzettingssites. Onze kennis van de drie belangrijke ruimtelijke niveaus (huis, huissite en nederzettingssite) is niet gebalanceerd. De relatieve schaarste aan integrerende studies staat in contrast met de kwantiteit en de kwaliteit van de beschikbare gegevens. We hebben een beperkte kennis voor sommige regio's (kust- en veengebieden) en sommige periodes (EBA en MBAA). Deze paper wil een overzicht geven van de uitzonderlijke kwaliteit en de regionale variaties van de data set. Er is veel informatie over het alledaagse leven van BA gemeenschappen die gereflecteerd wordt (en beschikbaar is) door de overblijfselen van hun nederzettingen.

Towards new models: Fokkens Arnoldussen 2008

Introductie

BA nederzettingsonderzoek kent een lange traditie in NL. Er werd onderzoek gedaan op grote schaal (groot onderzocht areaal).

Belangrijke sites die internationaal gepubliceerd werden: Elp, Molenaarsgraaf, Nijnsel en Zijderveld. Over het algemeen is er toch een publicatieprobleem.

Conferentie Leiden 1989: NAR 13 publicatie. Begin nieuw (synthese)onderzoek. Hierna volgden meer volledige publicaties, wel in Nederlands en kleine uitgaven.

Problemen bij huidig onderzoek:

1. Een standaard en een methodologie missen
2. Tekort aan syntheses
3. De oude en nieuwe gegevens zijn ontoegankelijk voor een internationaal wetenschappelijk publiek

Als gevolg hiervan werd er in 2001 een onderzoeksprogramma opgestart: Leven in een dynamisch cultuurlandschap (BA in het Nederlandse centrale riviergebied). Bedoeling: onderzoeken van beschikbare gegevens en een synthese maken. Er werd ook vergelijkend onderzoek verricht met nederzettingen buiten dit centraal riviergebied.

In dit paper: opsomming van sommige interpretaties die nu mogelijk zijn en nadenken over de bestaande modellen van nederzettingstructuren en –organisatie.

Vroege syntheses

1. NL in de BA (Butler 1969)
2. Nederzettingen uit de BA en de EIA (Fokkens, Roymans 1991)

Er is een groot aantal nederzettingen bekend overal in de Lage Landen, maar er is een tekort aan syntheses. BA nederzettingen worden als vanzelfsprekend op een zelfde manier onderzocht en gecategoriseerd.

1. Deventer: eerste onderzoek naar BA huizen. 2 gelijktijdige boerderijen, groot huis, klein huis, spiekers, veekraal en een grafheuvel vlakbij. Angelslo-Emmerhout: extreem lange huizen (verschillende bouwfases).

2. Incorporeren van de relatie nederzettingssite – begraafplaats. Sites waarop ze zich baseerden: Elp, Angelslo-Emmerhout en Bovenkarspel. **Zwervende erven**: boerderijen veranderden van locatie. De begraafplaatsen verschoven ongeveer mee met de boerderijen (MBA). De belangrijkste drijfveer hiervoor was de beperkte duurzaamheid van het hout. Verandering in LBA en EIA: vaste locatie voor begraafplaats (urnenveld) maar nog altijd verschuivende boerderijen. Akkers werden ook constanter (in de complexen van de celtic fields). Het open karakter en de afwezigheid van versterkingswerken werden gezien als aanwijzingen voor een vredige, egalitaire en kleinschalige gemeenschap in de BA van de Nederlanden. De begravingen geven wel aanwijzingen voor een hiërarchische structuur van de gemeenschap. Het type huis in de MBA is een 3-schepig woonstalhuis (over een groot gebied dezelfde algemene kenmerken). Dus een gemeenschap met een werkelijk gemengde economie waar mogelijk het vee zelf de oorzaak was voor die nieuwe bouwtraditie. Roymans en Fokkens laten de traditie starten in de MBAa (later verworpen). In de zuidelijke gebieden is er geen zichtbaarheid van een stalgedeelte in het huis zelf (maar wordt door de onderzoekers wel zo aangenomen). Huidig onderzoek toont aan dat het woonstalhuis enkel in Noord-Europa voorkomt en enkel zichtbaar is vanaf de 15e E v.C.

Nieuwe thema's in nederzettingsonderzoek

1. Landschappelijke benadering en micro-regionaal onderzoek
2. Voorouders en lokale gemeenschappen
3. Niet-plaatsvaste nederzettingen (unsettled settlements), huizen en huishoudens
4. Veranderingsmodellen

In 1991 hielden Roymans en Fokkens een pleidooi voor een meer integrale benadering van nederzettingen, begraafplaatsen en depots. Geleidelijk heeft dit pleidooi geleid tot de term “cultural landscape” versus de klassieke nederzettingsarcheologie. Nieuwe concepten zoals archeologie van de micro-regio, lokale gemeenschap, biografie van het landschap, voorouderlijke landschappen en het levenscyclus-model voor nederzettingsverplaatsing werden ontwikkeld binnen de context van nieuw onderzoek (Maas-Demer-Schelde project).

1. Landschappelijke benadering en micro-regionaal onderzoek

Tot de jaren negentig lag de focus op – toevallig – ontdekte nederzettingen die dan via noodopgravingen werden onderzocht. De grote opgravingen te Oss, Bovenkarspel, Angelslo-Emmerhout legden enorme terreinen bloot van tientallen ha waarbij duidelijk werd dat er relaties waren tussen nederzettingen en begraafplaatsen, maar toch bleek er vooral nood aan intensief onderzoek op microschaal: landschapsarcheologie.

In de late jaren '90 ontwikkelden de visies over wat **cultuurlandschappen** waren zich verder: de commerciële archeologie bezag het als een geheel van het bewoonde landschap: de huizen, graven en andere rituele sites. Een andere visie die op kwam was die van de culturele perceptie: de subjectieve beleving van een landschap en hoe die verankerd is in dat landschap door de toenmalige samenlevingen. Het perspectief van het zwerven (oorspronkelijk Ingolds): het landschap wordt gevormd als een blijvende opname van de levens en handelingen van vroegere generaties die het bewoonden en daardoor iets van zichzelf hebben achtergelaten. De auteurs vinden dat archeologisch onderzoek van het cultureel landschap tracht na te gaan hoe mensen het landschap organiseerden en er betekenis aan gaven vanuit hun kosmologisch denkkader. Vanuit die filosofie is het logische gevolg dat er een verband bestaat tussen nederzettingen, het omliggende land, de graven en de rituele plaatsen.

Dit brengt ons ook tot de noodzaak van een nieuwe onderzoeksstrategie die rekening houdt met het landschap en de prospectie van dat landschap rond een site, zeker die locaties met een lage archeologische zichtbaarheid. Een oplossing hiervoor past men toe in Frankrijk: proefsleuven op grote arealen.

2. Voorouders en lokale gemeenschappen

Vanaf het moment dat men landschappen als een **sociaal** fenomeen ging zien ontwikkelden zich nieuwe onderzoekslijnen: zoals het belang van voorouders voor de identiteit van regionale groepen enerzijds en anderzijds het gegeven dat de relatie tussen begraafplaatsen en nederzettingen minder direct is dan aanvankelijk gedacht.

Het is nu duidelijk dat het hoger genoemde schema van Roymans en Fokkens uit '91 de relatie tussen de twee té direct legt en dus het beeld schetst van zgn “familie-begravingen” met eventuele latere bijzettingen. Arnoldussen voor de nederzettingen en Bourgeois voor de begravingen tonen discrepanties tussen de twee aan op basis van recente dateringen. De graven (voor 1500v.C.) zijn ouder dan de nederzettingen met de typische 3-schepige woonstalhuizen (na 1500v.C.).

Hoewel ze dus niet in de grafheuvels (MBAa) konden begraven zijn, legden de MBAb mensen hun boerderijen wél in de buurt ervan (of zelfs vlak naast): ze moeten dus wel een rol hebben gespeeld bij de locatiekeuze.

De rol van de voorouders en hun belang voor boerengemeenschappen komt dus naar voor als een belangrijk gegeven. Dergelijke gemeenschappen gaan vaak uit van het gegeven dat hun voorouders de originele eigenaars en beschermers van het land zijn. Helms benadrukt hoe belangrijk voorouders zijn in relatie tot de oorsprong van het Huis. Het Huis is een begrensde sociale entiteit: kerngroep van personen die door vormen van verwantschap gevormd wordt. Die hebben een gebied of domein in hun bezit dat materiële of immateriële rijkdom of 'eer' bevat. Het huis situeert zich in zijn materiële vorm op die manier in het hart van het Huis en kan een microkosmos worden die een beeld reflecteert van het universum en het hele systeem van sociale relaties. Ze maakt een onderscheid tussen (1) voorouders gerelateerd aan 'opkomende' Huis-oorsprong (ze zijn nog direct gelinkt aan het Huis van waaruit ze zijn afgeleid) en (2) voorouders die verwijzen naar de kosmologisch primaire principes of scheppings-oorsprong en dus het Huis voorafgaan.

1: Deze voorouders kunnen een ruimtelijke situering krijgen, eventueel op plaatsen dichtbij de materiële manifestatie van het Huis.

2: Zij kunnen de vorm aannemen van totems, dieren of bomen en kunnen gerelateerd worden aan natuurlijke plaatsen of immateriële fenomenen.

In deze optiek is de relatie tussen de grafheuvel en de nederzetting een ideologische constructie die haar ankerpunt heeft in de kosmische beleving van de gemeenschap of de groep. Anders gezegd: het gaat om een groep mensen die samenleven in een micro-regio, hun doden op dezelfde begraafplaats te rusten leggen, dezelfde rituele plaatsen vereren en dus iets van een gemeenschappelijke identiteit delen.

Dit is bovendien een zichzelf bestendige wederkerige relatie tussen de lokale gemeenschap en het land waarvan de voorouders als de eerste bewerkers = eigenaars worden gezien. Hierdoor ontstaan sociale verbanden die in relatie staan met de verbanden tussen de grafheuvels en de nederzettingen en deze beide relaties versterken dus het onderlinge groepsgevoel en de identiteit van de groep: niet enkel in de LBA en EIA maar ook in de MBA en het LN.

Feit is dat ook het hernieuwde onderzoek in Nederland naar grafheuvels en hun rol in het landschap aangeeft dat er meer nood is aan een integrale benadering van zowel nederzettingen, grafheuvels, grafgraven, als rituele depots. Het is enkel door een integrale benadering van die (te vaak apart bestudeerde) onderdelen dat we zicht kunnen krijgen op het cyclische karakter van leven en dood en hoe onze voorouders ermee omgingen en hierover materiële getuigenissen achterlieten, als uitwisselingspatronen tussen de levenden, de voorouders en de bovennatuurlijke krachten.

3. Niet-plaatsvaste nederzettingen (unsettled settlements), huizen en huishoudens

Roymans en Fokkens toonden aan dat de meeste langhuizen om de 25 à 30 jaar herbouwd werden op een andere plek, en ze legden de link met de levensduur van hout, het “zwerven” werd gezien als een verplaatsing van hooguit enkele honderden meters -dit omwille van praktische overwegingen -, en de oude boerderij kon voor secundaire doeleinden gebruikt worden, of direct gebruikt als akkerland.

Het was Schinkel die aan de hand van studie van Oss-Ussen de term “unsettled settlements” introduceerde met houtrot dus als belangrijkste verklaring, hiertegen was veel reactie: Gerritsen kwam met een eerder sociaal-kosmologisch model waarbij de levenscyclus van het huis een weerspiegeling was van de levenscyclus van de bewoners: huwelijk, eerste kind = oprichting, later volgt uitbreiding als het gezin groeit (meer kinderen, ouderen komen inwonen), en verlaten van het huis als de oprichters ervan sterven. Na het verlaten van het huis blijft het uiteenlopende functies behouden: opslag, rituele handelingen (herdenkingen?).

De sterkte van dit model ligt in de het aanbieden van een abstract kader waarbinnen meerdere -tot nu toe niet in verband bekeken – vondsten wel een plaats kunnen krijgen (de rituele depots die vaak in of naast zo een langhuis zijn gevonden hebben misschien te maken met rituelen rond het verlaten van een dergelijk langhuis).

Het is een dergelijk aantrekkelijk model dat het vrij **kritiekloos** breed **ingang** gevonden heeft, toch is het nog nooit echt op zijn waarde getest. Het heeft echter een groot verklaringspotentieel; zo wordt nu aangenomen dat de lange huizen dienden voor uitgebreide families terwijl in de IA de kleinere huizen bijgevolg voor een kerngezin gebruikt werden. Dit model verklaart dus met deze interpretatie ook waarom er veel meer ijzertijd-huizen te vinden zijn dan BA huizen. Deze interpretatie van het model van Gerritsen zou zichtbaar moeten zijn in het archeologisch archief: het vaker herstellen van BA huizen en het langer gebruiken van die huizen in vergelijking met de huizen in de periode van de IA. Arnoldussen vindt inderdaad indicaties hiervoor, maar hiermee is het model nog niet afdoende bewezen, vooral de relaties met de depots moet nog meer onderzocht worden.

Verder zou het model logischerwijze tot gevolg hebben dat we moeten aannemen dat een grotere mobiliteit van de boerderijen een lagere binding met het landschap aangeven, anderzijds zijn er tal van voorbeelden waarbij en na enkele generaties teruggekeerd wordt naar de oorspronkelijke boerderij. Dit geeft dan weer voedsel aan de stelling dat het verlaten van een huis niet betekent dat het uit het collectief geheugen is gebannen: door rituelen, mondelinge overlevering en zichtbare resten blijft het deel uitmaken van het collectief geheugen en blijft er een band – ook met het achtergelaten landschap. Eerder is al aangegeven dat ook grafheuvels een dergelijke connotatie kunnen gehad hebben en dus ook een aantrekkingskracht kunnen gehad hebben om terug te keren naar eerder verlaten plaatsen.

Verder zijn er gebieden waar de mobiliteit van de erven eerder beperkt was: opvallend is dat in de meer onstabiele regio's zoals kusten, rivieromgevingen, West-Friesland, er een grotere stabiliteit was en er dus langer op dezelfde plaats werd gewoond dan de 25-30 jaar. In de riviergebieden zijn sites gekend waar de huizen meerdere generaties meegingen en tot 70 jaar meegingen. De schaarste aan goede woonlocaties heeft vast een rol gespeeld bij deze andere woonattitude. Toch moeten we ook nog een andere factor in rekening brengen: de levensduur van hout in zowel natte als drogere contexten geeft aan dat hout langer meegaat dan één generatie, dit maakt dat we onze modellen van nederzettingen moeten heroverwegen.

4. Veranderingsmodellen

Een andere veronderstelling die nu voor discussie zorgt zijn de dateringen. Algemeen werd aangenomen dat de tweeschepigheid een typisch (laat) Neolithisch gegeven is en de BA-huizen typisch drieschepig zijn. Het jongste tweeschepige is gedateerd rond 1800v.C. dus de drieschepige huizen moeten zich vanaf die datum ontwikkeld hebben. Arnoldussen toont aan dat we geen zekere gedateerde grondplannen hebben tussen 1800 en 1500v.C. Er zijn echter wel gegevens van grafheuvels uit die tijd. Pas vanaf de MBAb zijn er goed zichtbare huisplattegronden met de typische drieschepige structuur.

De vraag is uiteraard wat er in die tussentijd van 300 jaar gebeurde en waarom er 'plotseling' een volledig nieuwe bouwwijze was, overal in Noord-Europa. Dergelijke vragen zijn moeilijk te beantwoorden maar het theoretisch model van 'acceptance of innovation' van de sociaal-geograaf **Rogers** geeft een aantal mogelijk kapstukken. Hij legt uit dat de introductie van nieuwe ontwikkelingen altijd een bepaald aanvaardingspatroon volgen: dit was zo met de introductie van de telefoon en van internet: beiden waren geen direct wereldwijd succes maar volgden een bepaald aanvaardingspatroon.

Een eerste variabele is dat een innovatie enkel een bredere verspreiding kan kennen als het compatibel is met het bestaande sociale systeem – dus past binnen de gangbare waarden en normen. Een andere variabele is de rol van leidersfiguren: zij kunnen het voortouw nemen of nieuwigheden afremmen. Beide variabelen spelen een rol in hoe steil de curve van aanvaarding loopt, maar van cruciale betekenis is de “critical mass”: het punt van waaraf de innovatie zichzelf verspreidt. Maar voordat dit kritieke punt bereikt is, wordt een innovatie maar traag aanvaard en blijft het eerder de uitzondering dan de regel. Voorbij het kritieke punt gaat de aanvaarding snel omdat het enerzijds 'mode' is en anderzijds omdat het essentieel is om mee te tellen/te communiceren.

Als we dit model toepassen op de BA dan zou de periode 1800-1500v.C. de experimenteerfase zijn waarbij we dus met een lange introductie/aanvaardingsfase te maken hebben, en op een dermate kleine schaal dat het niet in het archeologisch archief tot hiertoe zichtbaar is. Rond 1500v.C. moet de kritische massa groot genoeg zijn geweest om de aanvaarding van de drieschepige huizen plots in een korte fase van een twee à drietal generaties algemeen te maken. Het drieschepige langhuis is te zien als een volledig ontwikkeld pakket dat overal zijn verspreiding kent van Scandinavië tot Noord-Frankrijk, bovendien is het een zeer stabiel pakket dat eens geïntroduceerd nog opvallend weinig verandering vertoont. Het komt voor in alle mogelijke landschappelijke omgevingen. In de eindfase van de curve van aanvaarding, na 1000v.C. zien we het omgekeerde: zo plots als het model gekomen is verdwijnt het weer, tegen 900v.C. zien we (opnieuw) een brede aanvaarding van een totaal nieuw type huis dat (opnieuw) een opvallende standaardisering kent in grote delen van NW-Europa en ook (opnieuw) binnen twee à drie generaties.

Dit model van Rogers legt misschien wel de mechanismen bloot maar geeft geen verklaring voor de veranderingen. Toch geeft het aanvaardingsmodel verduidelijking voor een aantal zaken. Zo is het gegeven van de snelheid en de omvang van de verandering ongetwijfeld een indicatie dat het hier gaat om een fundamentele verandering die zware impact heeft gehad op het sociale en economische leven en misschien zelfs in de bovennatuurlijke beleving van de mensen. Verder toont de snelheid aan dat men toen beschikte over goed ontwikkelde communicatienetwerken, anders kon de verspreiding nooit zo omvangrijk en zo snel zijn verlopen: na het kritische punt werd de omschakeling een sociale onvermijdelijkheid. Verder zien we ook dat het om méér dan een louter technologische verandering ging: de aanwezigheid van vee, het grotere belang ervan, zijn indicaties dat het ook om een andere wijze van boerenbedrijf ging. Mest werd ongetwijfeld verzameld en hergebruikt voor het vruchtbaarder maken van de arme Pleistocene gronden, maar vee kan ook nu meer een sociaal statusgegeven zijn geworden, naast de emanatie van een nieuwe economische praktijk.

Een laatste kritische bedenking: de relatie tussen het stallen van vee en de drieschepigheid wordt nu wel algemeen zo aanvaard, toch is het misschien nodig om te kijken naar andere verklaringenmodellen omdat veranderingen in constructiewijze niet noodzakelijk samen moet gaan met veranderende agrarische strategieën.

Conclusies

Er is nog groot potentieel om aan nederzettingsonderzoek te doen, vooral via grootschalig onderzoek. Dit laat ons toe gegevens te combineren van nederzettingsonderzoek, begravingsanalyses en studies van depositie in een uitgebreide 'archeologie van het culturele landschap'. Prospectiemethoden die landschapsgerichte methoden gebruiken zoals surveys door middel van sleuven zijn aangewezen voor dit soort onderzoek.

Houses and Barrows in the low countries

Bourgeois, Fontijn 2008

Introductie

In de archeologie wordt er vaak vanuit gegaan dat er in de Brons- en IJzertijd belangrijke overeenkomsten waren tussen huiselijke structuren en grafmonumenten.

In de lage landen is er een specifieke relatie geïdentificeerd voor de MBA 1800-1100 v.C. Men ging er namelijk van uit dat alle leden van het huishouden werden begraven in grafheuvels en dat deze dicht bij een nederzetting waren gelokaliseerd. Deze visie is het best onderbouwd door Roymans en Fokkens in 1991. In dit artikel worden hun ideeën opnieuw benaderd met nieuwe gegevens en de herziening van oud onderzocht materiaal. De conclusie is dat deze visie niet overeenkomt met de realiteit.

Onderzoek van de relatie grafheuvel – huis

MBA-graven in de Nederlanden worden vaak gezien als familiegraven, waar dan ook volledige families in begraven werden. De grafheuvels verschoven met de langhuizen mee door het landschap. Enkel in de Late Bronstijd kwam hier verandering in (vaste begraafplaatsen in de vorm van urnenvelden).

De eerste die in een grafheuvel begraven werd was het mannelijk hoofd van de familie. Deze hypothese van Roymans en Fokkens heeft het voordeel dat ze getest kan worden en wel omdat ze uit drie simpele premissen bestaat:

1. Een grafheuvel is de begraafplaats van een huishouden
2. Een grafheuvel is dichtbij een huis gesitueerd
3. Een grafheuvel is min of meer gelijktijdig met dit huis

Was een MBA-Grafheuvel de begraafplaats van een huishouden?

Het zijn vaak collectieve graven met één of meer primaire graven en meerdere secundaire begravingen. Hierdoor worden ze vaak als familiegraven aanzien. De specifieke verwachtingen die deze naam met zich meebrengt zorgt ervoor dat we ze beter laten vallen. De meeste grafheuvels bevatten namelijk veel te weinig graven om volledige huishoudens te bevatten. Grafheuvels waarin zich meer dan 5 MBA-graven bevinden zijn zeer uitzonderlijk. Dit terwijl Fokkens het idee naar voor schuift dat de populatie van MBA-boerderijen rond 15-20 personen lag. Gegevens over geslacht en leeftijd kunnen hier ook informatie over verschaffen, maar de inhumatiegraven in zandgronden laten niet veel onderzoek toe. De bewijslast is te klein om algemeenheden te ontdekken. Toterfout Halve Mijl grafheuvel 8a bestaat enkel uit kindergraven (zeker geen huishouden). Het begrafenisritueel was waarschijnlijk veel variabel en met een eigen karakter. Er kan een conceptuele link bestaan hebben met specifieke huishoudens: het kan een familie hebben gesymboliseerd door alle leeftijds- en geslachtscategorieën evenredig te bevatten.

Was een grafheuvel dichtbij een huis gesitueerd?

Dit verifiëren op grond van empirisch bewijs is problematisch. De meeste grafheuvels werden namelijk opgegraven voor 1960, waar opgravingen van huisplattegronden vaak niet verder strekken dan het huis zelf. De precieze relatie tussen huizen en grafheuvels is duidelijk nog niet adequaat onderzocht. Er zijn slecht 15 gepubliceerde opgravingen waarbij zowel sporen van huizen als van grafheuvels van de MBA op dezelfde site werden aangetroffen of zich dicht genoeg bij de nederzetting bevonden om in de discussie te worden opgenomen. Daarnaast is er ook een klein aantal opgravingen van grafheuvels en nederzettingen waar men nog een groot deel van het omliggende landschap heeft opgegraven zonder sporen van nederzettingen respectievelijk grafheuvels aan te treffen, hoewel deze natuurlijk ook net buiten het opgegraven areaal kunnen liggen.

Werden huizen naast grafheuvels geplaatst of andersom?

Het is zeer moeilijk duidelijke besluiten te maken op grond van zo weinig sites. Van de 15 sites zijn er slechts 4 die mogelijk bewijs kunnen leveren voor Roymans en Fokkens visie dat nederzettingen en grafheuvels gelijktijdig waren. Voor 9 sites is de grafheuvel ouder dan de nederzetting. Enkele van deze grafheuvels werden wel herbruikt. Zowel in Hijken en Angelslo werden huizen bij en tussen oudere grafheuvels gebouwd, waarvan sommige werden hergebruikt.

De begrafenis van een huis?

In Meteren – De Bogen werd een vondst gedaan die zeer interessant is voor deze discussie. Hier werd een man begraven in het midden van een huis, waarrond nogmaals een grote, ronde gracht werd aangelegd, typisch voor grafheuvels. C14-dateringen situeren de site in de MBA. Een grote hoeveelheid Klokbekeerscherven laten ook een typologische datering toe van delen van de site in het Laat-Neolithicum. Het graf zelf bevat skeletdelen van drie individuen. Graf 1 bevat een volwassen man, die gevonden werd in opgetrokken positie in het midden van het gebied. Het tweede skelet, dat van een baby, werd een halve meter van het eerste graf aangetroffen. Het derde skelet is verre van compleet en werd bovenop het eerste aangetroffen. Er konden op de site twee huizen worden geïdentificeerd uit de zwerm van paalgaten waarbij structuur HH zich net boven het graf bevindt. De huizen kunnen overtuigend getypeerd worden als MBA-langhuizen. De ruimtelijke associatie tussen de graven en het huis zijn te duidelijk om toevallig tot stand gekomen te zijn. Er is dus een betekenisvolle relatie tussen huis, begraafplaatsen en de kringgreppel. De dateringen ondersteunen deze analyse.

Conclusie

Er zijn niet veel sites waar de relatie tussen grafheuvels en huizen kan onderzocht worden. Waar dit wel mogelijk was, waren de huizen gebouwd in de nabijheid van oudere grafheuvels, waarbij de site van De Bogen een uitzondering is (gelijktijdig). We mogen de te kleine bewijslast niet te hard laten doorwegen in een theorie.

Zijn grafheuvels gelijktijdig met huizen?

Ze worden vaak aangetroffen in dezelfde micro-regio. Volgens gevestigde opvattingen is het gelijktijdig gebruik mogelijk aangezien drie-schepige grafheuvels en huizen op hetzelfde moment voorkomen. Recent onderzoek verandert deze visie radicaal. Door C14-dateringen en dendrochronologie blijken de meeste grafheuvels van voor 1400 Cal. BC te dateren, waar de meeste huizen van na 1400 Cal. BC stammen. Dit alleen is genoeg om de hypothese te verwerpen dat de bewoners van MBA-langhuizen hun doden primair in deze grafheuvels begroeven. Dit gaat in tegen de algemeen aanvaarde theorie dat tussen 1500-1100 v.C. de meeste grafheuvels met paalkransen werden gebouwd. Deze dateren uit de MBAA waaruit we helemaal geen bewijs hebben van huizenbouw. Deze huizen missen de typische regulariteit van de MBAB-langhuizen en gaan verloren in een palimpsest van paalgaten op verschillende duidelijk MBAA-gedateerde sites.

Wat bepaalde dan de locatie van MBA grafheuvels?

Het probleem is dat de omgeving van een grafheuvel zelden werd opgegraven, dus alle opmerkingen hieromtrent zijn problematisch. In het voorradige bewijs is er echter één duidelijk patroon aanwezig. MBA grafheuvels worden vaak teruggevonden bij oudere grafheuvels: zowel uit dezelfde MBA periode als uit het Laat-Neolithicum. In dezelfde periode werden oude grafheuvels ook opnieuw gebruikt. Echter 75% van dit hergebruik was in grafheuvels die tot de MBA zelf behoorden. Dit kan er op wijzen dat de periode waarin ze niet gebruikt werden maar kort was.

Herziening van de relatie tussen grafheuvels en huizen

Onze herziening van het bewijs heeft tot dusver veel gedeconstrueerd van de theorie van Roymans en Fokkens. Maar het laat nog steeds de mogelijkheid open van specifieke conceptuele relaties tussen beiden. Hierbij is het voorkomen van de rechthoekige grafheuvels belangrijk, met veel paalgaten rond de heuvels. C14-dateringen situeren ze in de MBAb. Deze vorm kan misschien gekozen zijn om hen een visuele gelijkenis te geven met de langhuizen. Ze contrasteerden met de rondere grafheuvels, waarnaast ze soms gesitueerd waren. Het belangrijkste bewijs voor een relatie tussen beiden is dat dit één van de enige grafheuvels zijn die uit de MBAb stammen, dus gelijktijdig met de langhuizen. De langhuis-achtige grafheuvels kunnen een uitdrukking zijn van het belang van het huis en huishouden. Dit kan niet verder onderzocht worden en daardoor moet de discussie zonder besluit blijven.

Conclusies

1. De meeste grafheuvels kunnen niet de begraafplaats geweest zijn van een huishouden of familie. Misschien wel een symbolische uitdrukking daarvan.
2. Er zijn indicaties dat de relatie tussen huizen en grafheuvels verschillend is dan hoe het door Roymans en Fokkens werd voorgesteld. Grafheuvels dateren vooral uit de MBAa periode, waar de langhuizen uit periode MBAb dateren. Deze huizen werden wel dikwijls dichtbij oudere grafheuvels gebouwd. Relaties tussen de twee hadden wel betekenis. Dit wordt duidelijk uit de analyse van de site Geldermalsen-De Bogen. Ook de rechthoekige grafheuvels tonen een formele gelijkenis met de MBAb langhuizen door vorm en plaatsing van paalgaten.
3. De keuze voor het plaatsen van een nieuwe grafheuvel werd positief beïnvloed door de aanwezigheid van oudere grafheuvels. Er is een tekort aan onderzoek naar de omgeving van grafheuvelclusters.

Appendix A: een herziening van de chronologie van de De Bogen grafheuvel

De "De Bogen" Grafheuvel is onderwerp van discussie geweest sinds zijn opgraving in 1991. Hier volgt een herinterpretatie van het graf. Er zijn veel C14-dateringen beschikbaar - zowel gedaan op houtskool als op botfragmenten - om de grafheuvel te bestuderen.

1. Put met overblijfselen menselijke voet uit de Klokbekeercultuur (C14-datering en scherven)
2. Excentrische gracht (terminus post quem Hilversumscherf)
3. Graf 1, huis HH, graf 2 en mogelijk de grote kringgreppel (1600 – 1400 cal. BC). Chronologische verbanden hiertussen onmogelijk. Waarschijnlijk oprichten grafheuvel
4. Graf 3 als secundaire bijzetting. Geassocieerd met zwaard en pijlpunten (1200 – 1000 v.C.)
5. Graf 5 en graf 6: herbruik van de grafheuvel in IJzertijd

1. Lichaamsfragmenten komen vaak voor op nederzettingsarealen uit het Laat-Neolithicum.
2. Moeilijke stratigrafische plaatsing. Men weet niet of er een grafheuvel aanwezig was, er is ook geen graf gevonden.
3. Graf 1: skelet in gehurkte positie. Deze positionering van het skelet kent geen Laat-Neolithische parallellen, maar wel eentje uit de MBA (Zwaagdijk). Het zwaard is ook niet gerelateerd aan dit graf, wel graf 3. Aanwezigheid van een kringgreppel met 16m diameter. Hierin bevonden zich 100en sporen van paalgaten. Hierin werden door Arnoldussen 2 huisplattegronden gereconstrueerd (HH en BH). Huis HH ligt precies binnenin de grafheuvel. Graf 1 en HH hebben een directe associatie (graf ligt centraal in het huis). Grafheuvel: 1500 – 1450 v.C. Analyse van bodemstalen wijst uit dat er een heuvel aanwezig was. Deze werd herbruikt door graf 3 in LBA en graf 5-6 in IA. Een zichtbaar opgehoogde heuvel moet aanwezig zijn geweest. Graf 2: baby van 0-9 maanden (dubbele begraafing samen met graf 1 of secundaire bijzetting: niet geweten).

4. Graf 3: LBA-EIA. Geassocieerd zwaard (type: simpele versie van een lang 'Griffplattenschwert'): samen met bronzen pijlpunten: pakket van grafgiften zoals dikwijls gevonden in MBA krijgergraven. De typochronologisch datering komt overeen met de C14-datering van het graf. Een concentrische gracht werd in het midden van de heuvel gegraven. Deze praktijk werd al vaker geattesteerd in LBA en EIA. Er werd een kleine pot gevonden zonder associatie. Deze hoort typologisch niet thuis in de EBA, maar waarschijnlijk wel LBA. Kenmerken: speciale handvaten met banden, lage buik en chamotte als vershraling.
5. Graf 5 en graf 6: bijzettingen in de vorm van inhumatie, gedateerd MIA en LIA. Zeldzaam: hergebruik van grafheuvels in IJzertijd in NL.

De grafheuvel is zeer complex en niet alle elementen kunnen met mekaar in verband worden gebracht. De constructie van een logische fasering is tot stand gekomen door een kritische analyse van typologische argumenten en C14-dateringen.